

**E. Nagy Katalin 2021. *Empíria és teória a helynév-szociológiában.*
A Magyar Névarchívum Kiadványai 53. Debrecen, Debreceni
Egyetemi Kiadó.**

2.1. Névközösségek

HOFFMANN ISTVÁN szerint a névközösséget alapvetően egy-egy kisebb település lakói alkotják. E közösség mint szociális környezet az „anyagi és szellemi környezetéről nagyjából hasonló ismeretekkel rendelkezik”, továbbá „nyelviség és helynévismeret tekintetében minimális különbségeket mutat” (1993/2007: 39). HOFFMANN negyed évszázaddal ezelőtti megállapításai az azóta napvilágot látott empirikus kutatások fényében is alapvetően érvényesnek bizonyulnak, bár értelmezését számos ponton finomították a kutatók.¹ TÓTH VALÉRIA a helynévközösség fogalmának értelmezésében ugyancsak a területiséget látja meghatározónak: „Minthogy a helynevek által jelölt denotátumok a térben léteznek, területi kötöttségűek, az őket használó névközösségek szerveződésének is a térbeliség a meghatározó összetevője. És noha az egyén egyidejűleg több névközösségnek is a tagja lehet, ezek — a helynevek használata kapcsán — mind alapvetően térbelileg szerveződnek és határolhatók körül.” (2014: 189). PÁSZTOR ÉVA empirikus kutatásokból kiindulva a települések méretbeli fokozataira irányította rá a figyelmet: szerinte a nagyhatárú településeken „a határ egy-egy részével kapcsolatban lévőek tekinthetők — a névismeretük egybeesése okán — egy-egy névközösség tagjainak” (2013b: 136). Magam is hasonlóan vélekedem, és úgy látom, hogy például a két-

---

¹ Az empirikus vizsgálatok fontosságára ő maga is felhívja a figyelmet: „Megjegyzendő, hogy a kérdésben pontosabban eligazító helynévszociológiai felmérés, vizsgálat a beszélők névismeretéről alig áll rendelkezésünkre; csupán néhány alkalmi megfigyelés, amelyre támaszkodhatunk.” (i. m. 39).

százezres lélekszámú és csaknem ötszáz négyzetkilométernyi területen fekvő Debrecen lakosságán belül aligha számolhatunk csupán egyetlen névközösséggel, de még a 370 km² területen fekvő, több mint harmincezer lakosú Hajdúböszörmény sem tekinthető egyetlen névközösségnek (E. NAGY 2016b: 153).

RESZEGI KATALIN olyan valós kommunikációs csoportként látja a névközösséget, amelyet aktuálisan a névhasználat alapján írunk le, azonban a fenti vélekedéstől eltérően nem a térben eleve adott azonos lakóhelyet, sokkal inkább a rokonsági, baráti, érdeklődési kapcsolatot tartja a szerveződés alapjának. „Ezek tehát az egyént körülvevő, különböző szempontok szerint szerveződő kommunikációs csoportok, amelyekben más nyelvi elemekhez hasonlóan a különböző névfajták elemeit — köztük a helyneveket is — és a hozzájuk kötődő használati szokásokat elsajátítjuk, s megnyilatkozásainkban magunk is felhasználjuk. [...] Ezek a közösségek tehát az egyén különböző — rokonsági, baráti, érdeklődési stb. — alapon szerveződő kommunikációs csoportjai, melyeket aktuálisan a névhasználat, esetünkben a helynévismeret és -használat szempontjait szem előtt tartva vizsgálunk.” (2015a: 167–168). A két megközelítést TÓTH VALÉRIA hozza közös nevezőre, amikor megállapítja, hogy „ezek [ti. a családi, baráti stb. mikroközösségek] azonban alapvetően szintén térbelileg értelmeződnek, hiszen nyilvánvalóan csak olyan családtagok, baráti társasághoz tartozók esetében lehet ennek a vizsgálatnak létjogosultsága, akik azonos névhasználói közegben élnek” (2014: 189). A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy az eddigi vélekedések alapján a területiség alapvető kritériuma a névközösségnek, de emellett az is fontos megállapítása a szakirodalomnak, hogy a névközösség tagjai tényleges kommunikációs kapcsolatban vannak egymással.

Végül ki kell térnünk a közös névismeret kritériumára is. A névközösség fogalmának kezdeti meghatározásakor többen is úgy vélekedtek, hogy a tagok közel azonos helynévkincsnek vannak birtokában. Az empirikus vizsgálatok aztán árnyalták a fenti, alapvetően intuitív megállapítást, hiszen a vizsgálatok igen jelentős névismereti különbségeket hoztak felszínre. A területiség és a tényleges kommunikációs kapcsolat kritériumainak egyaránt eleget tevő mikroközösségek, pl. az egyazon családba tartozó nyelvhasználók vizsgálata során a kutatók azt tapasztalták, hogy a névközösségek tagjainak névismerete a névállomány összetételét tekintve meglehetősen eltérő lehet. GYÓRFFY ERZSÉBET kutatásában a mikroközösséghez tartozó gyerek a névanyag 19%-át, a szülő a 35%-át, a nagyszülő pedig a 87%-át ismerte (2018a: 107). A bakonszegi névismereti felmérésem alkalmával a gyerek a névkincs 49%-át, a szülő az 59%-át, míg a nagyszülő a névanyag 79%-át birtokolta (részletesebben lásd a II. fejezet 3.4. alfejezetében).

Mindezek fényében úgy tekinthetünk-e a közös helynévkincs birtoklására, mint a névközösség kritériumára? Igen, amennyiben ezt nem úgy értelmezzük, hogy az egyes nyelvhasználók névismerete közel azonos mértékű, hanem sokkal

inkább úgy, hogy ugyanannak a névkincsnek különböző szegmenseiről van tudásuk, és ebben jelentős átfedések is mutatkozhatnak. Ehhez azonban hozzá kell azt is tenni, hogy egy-egy település szinkrón helynévrendszerét a település lakossága által ismert azon helynevek összessége adja, amelyek denotátuma az adott településhez tartozik.² Ezt a névismereti helyzetet metaforikusan a hálózat-moddal jellemezhetjük: a névközösség egyes tagjainak névismerete olyan hálózatot alkot, melyben az elemek lazább-szorosabb összefüggéseit tételezhetjük fel.

Az e helyütt kifejtett gondolatokat összegezve meglátásom szerint a névközösség fogalmának meghatározásakor az alábbi kritériumokat tekinthetjük relevánsnak. A névközösség 1. térbelileg értelmeződik, 2. tagjai tényleges kommunikációs helyzetben állnak egymással, 3. tagjai ugyanazon helynévkincs különböző szegmenseit birtokolják, amelyek között jelentős átfedések vannak. Nagyon fontos azonban hangsúlyozni, hogy a fenti kritériumokat csupán a tényleges névhasználói közösségekre, vagyis a kistelepülés-szintű névközösségekre és az annál kisebb egységekre, a mikronévközösségekre vonatkoztatva tarthatjuk érvényesnek (vö. RESZEGI 2015a: 164, GYÖRFFY 2018a: 108–109). Nyilvánvalóan számolnunk kell emellett azonban településszintű, továbbá nagyobb, ún. makronévközösségekkel is, amelyekre az itt megadott kritériumok aligha lehetnek maradéktalanul érvényesek. A fenti megállapításokra támaszkodva a kötetben két névközösségvizsgálatot adok közre (a II. fejezet 2.7. és 3.5. alfejezetében).

---

² E megkötést azért látom feltétlenül szükségesnek, mert pl. a szentpéterszegi lakosok mint a magyar beszélők által alkotott makronévközösség tagjai nyilvánvalóan sok olyan helynevet ismernek, amelyek területileg nem köthetők Szentpéterszeg határához, pl. *Budapest, Mohács, Kaposvár* (vö. GYÖRFFY 2018: 30). De ismerhetnek olyan közelebbi helyneveket is, amelyek nem részei a szentpéterszegi helynévrendszernek: ismerhetik például Berettyóújfalu egyes utcaneveit, pl. *Bercsényi utca, Kossuth utca* vagy a szomszédos Gáborján határneveit is, pl. *Adomány, Lóherés*.